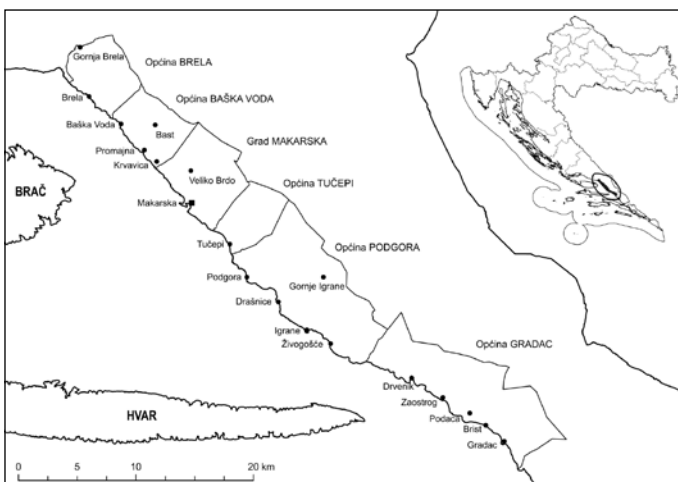

Roko MIŠETIĆ i Mario BARA

STANOVNIŠTVO
MAKARSKOG PRIMOR-
JA: DEMOGRAFSKO
KRETANJE U VRTLOGU
DRUŠTVENIH PROMJE-
NA OD 1945. DO 2011.

UVOD

Makarsko je primorje, kao dio srednjodalmatinske regije, u geografskom smislu jasno izdiferenciran prostor. Pruža se u dužini od pedesetak kilometara od Velike vrulje kod Dubaca na sjeverozapadu do rta Kokuljica na jugoistoku, u širini od 4 do 7 km, a od zaleđa ga odvajaju vapnenački strmci Biokova (1762 m) i Rilića (1158 m) (Skupina autora, 1974.). U tom se prostoru danas nalazi 19 naselja razvrstanih u jednom gradu (Makarska) i pet općina (Brela, Baška Voda, Tučepi, Podgora i Gradac) Šplitsko-dalmatinske županije. Odlikuje se s dva različita geografska područja, uskim obalnim pojasom i podbiokovskom zonom. Geografske odlike terena i povijesne okolnosti utjecale su na ekonomske mogućnosti i prostornu usmjerenost stanovništva. Osim neznatnih iznimaka, stanovništvo je koncentrirano u području laporaste flišne zone. Najstarija su naselja nastala na gornjoj granici flišne zone, ispod strmog vapnenačkog odsjeka. Proces spuštanja stanovništva iz podbiokovskih naselja k obali imao je više etapa, koje su usko povezane u početku s prestankom opa-

Slika 1.
Gradovi, općine i naselja
Makarskog primorja

snosti od gusarstva i osmanske ugroze (XV.–XVII. st.), da bi kroz kasnija stoljeća presudni čimbenik bio ekonomska preorijentacija stanovništva. Spuštanje stanovništva iz naselja podbiokovske zone u gospodarski favoriziranija i prometno povezanija područja traje kroz cijelo XX. stoljeće.

Predmet ovoga rada jesu demografske promjene na području Makarskog primorja od 1945. do 2011. godine. Analizirat će se prostorne razlike u demografskom razvoju, njihov intenzitet, vrijeme pojave i trajanja određenih demografskih procesa te uzroci i posljedice njihove pojave.

METODOLOŠKE NAPOMENE

Kako bi se analiza ukupnog kretanja stanovništva Makarskog primorja valjano provela, treba uzeti u obzir činjenicu da se u popisima stanovništva koji su provedeni u analiziranom razdoblju mijenjala metodološka definicija stanovnika naselja popisa.¹ Da bi se rezultati pojedinih popisa stanovništva u analiziranom razdoblju metodološki što više približili, u ovom ćemo se radu koristiti kategorijom rezidencijalnog ili boravećeg stanovništva, a ne ukupnog stanovništva. Rezidencijalno ili boraveće stanovništvo predstavlja kategoriju stanovništva koja se u popisima 1971., 1981. i 1991. godine navodila kao „stanovništvo u zemlji“. Kako je popis stanovništva 2001. godine proveden po drukčijoj metodologiji negoli prethodni, za usporedbu rezultata napravljene su određene prilagodbe. Za potrebe ovoga rada za dobivanje broja rezidencijalnog stanovništva 2001. godine korištena je jednostavna metoda prilagodbe, gdje je ukupni broj stanovnika umanjen za odsutne iz naselja popisa u inozemstvu, ali bez diplomatsko-konzularnog osoblja upućenog na rad i članova njihovih obitelji. Budući da su za najnoviji popis stanovništva, proveden 2011. godine, do danas dostupni samo privremeni rezultati iz kojih se ne može izlučiti broj stanovnika koji je odsutan iz naselja popisa a nalazi se u inozemstvu, to će se brojem rezidencijalnog stanovništva smatrati ukupno stanovništvo.

Osim toga, u metodološkom smislu, valja istaknuti da će se i sastavnice ukupnog kretanja obrađivati na bazi rezidencijalnog, a ne ukupnog stanovništva. Nužnost ovakvog postupka leži u činjenici što Državni zavod za statistiku od 1998. godine, a u skladu s definicijom iz preporuka UN-a i Eurostata, ESA-e i SNA, podatke vitalne statistike

1 Više o promjenama metodologije popisa i definiranju stanovnika naselja popisa vidjeti u: Gelo, 2004. i Pokos, 2001.

prikuplja za rezidencijalno stanovništvo Republike Hrvatske i one koji su u inozemstvu, ali češće dolaze i ostvaruju kontakte u domovini.

DRUŠTVENO-POLITIČKI ČIMBENICI DEMOGRAFSKOG RAZVOJA: INDUCIRANE MIGRACIJE

Radi razumijevanja okolnosti neposredno prije prvog poratnog popisa stanovništva, nastojat ćemo objasniti čimbenike koji su utjecali na ukupno kretanje broja stanovnika. U dugotrajnome međupopisnom razdoblju (1931.–1948.) s područja Makarskog primorja vršile su se politički inducirane migracije (kolonizacije), područje je bilo pogođeno ratnim razaranjima, izmijenili su se političko-društveni odnosi i izvršene su administrativno-teritorijalne promjene. Na početku analiziranog razdoblja dominirala je emigracija. Migracije su dijelom bile prisilne i iznuđene kao izravna posljedica nesigurnog životnog okruženja, a dijelom su bile planske kolonizacije. Vlasti NDH tijekom 1941. kolonizirale su 51 obitelj s 297 članova s makarskog područja u Slavoniju (Horvat, 1942., 57).² Područje je bilo poprište oružanih sukoba, zbog čega je stradavalo stanovništvo, stambeni i gospodarski objekti. Ratno okruženje, nesigurnost u području rada, života i imovine potaknuli su masovni zbjeg civilnog stanovništva. Iz nekadašnjeg je makarskog kotara, prema nekim podacima, u zbjegu u Italiji i Egiptu bilo više tisuća osoba (Urlić, 2003.). Tijekom rata stanovništvo Makarskog primorja imalo je visok mortalitet, s visokim udjelom mlađih dobnih skupina. Ukupan broj stradalih civilnih i vojnih osoba Žerjavić procjenjuje na 678 (1997., 232). Neposredno pred kraj rata i nakon njega stradava ili se iseljuje dio političkih protivnika novoga komunističkog režima (Matković i Pažanin, 2011.).

Nove vlasti su neposredno nakon rata pokrenule, nizom administrativnih mjera, masovne organizirane (planske ili usmjerene) migracije, to jest kolonizacije radi što racionalnijeg rasporeda stanovništva i raspodjele materijalnih dobara u druge dijelove države. Poratno mehaničko kretanje stanovništva znatno se odrazilo i na ishodišne i na odredišne prostore naseljavanja te njihove populacije. Kolonisti iz Makarskog primorja naseljavani su u Slavoniju, Baranju, Vojvodinu i Istru. Prepletali su se ekonomski i neekonomski motivi za migriranje. Uglavnom su naselja-

2 Kolonistima u Slavoniji koje su naselile vlasti NDH, nakon rata priznato je pravo na kolonizaciju, pod uvjetom da se nisu kompromitirali tijekom rata.

vani disperzno, u naselja u koja su naseljavani kolonisti i iz drugih dijelova Dalmacije. Neka naselja kolonizirana su u nešto većem broju stanovništvom iz Makarskog primorja, poput Stanišića u Vojvodini.³

Dio kolonista odlučio se na povratak u mjesta iz kojih su potjecali. Masovnog napuštanja bilo je u dva navrata: u jesen 1947. i 1948. godine. Povratku u zavičaj doprinijeli su, osim neprilagođivanja na klimatske prilike, razočaranost prilikama u mjestima koloniziranja, nepoznavanje tehnika poljodjelskih radova i uzgoja kultura različitih od onih u mediteranskom podneblju. Mnogi su se žalili na kvalitetu vode, a bila je i jaka nostalgija za starim krajem. Tome treba dodati i činjenicu kako je dio naseljenika bio slabog zdravlja i jedva sposoban za fizički rad na polju, napose u onog dijela stanovništva koje je bilo u izbjeglištvu u Italiji i Egiptu. Klimatski kontrast bio je posebno izražen. Često su se vraćali stari, kojima je najteže padala prilagodba, i bolesni. Bilo je i nezadovoljnika koji u mjestima naseljavanja nisu naišli na ono što su očekivali ili što im je obećavano.⁴

Nakon odlaska optanata iz Istre neka su se naselja pokušala revitalizirati unutrašnjom kolonizacijom. Dalmatinci, najvećim dijelom s Makarskog primorja, kolonizirali su 1951. Vrsar i Funtanu (Zupanc, 2004.). Naseljeno je 56 obitelji s 250 članova. Najvećim dijelom su potjecali iz Živogošća, otkud se doselilo 20 obitelji (Erceg, 2002.). Za razliku od panonskog područja, gdje su doseljavali u novi ambijent i potpuno različite geografske i ekonomsko-proizvodne odnose, u Vrsaru su imali sličan ambijent i gotovo iste uvjete kao na Makarskom primorju.⁵

Zbog visokoga ratnog mortaliteta i poremećaja u sferi prirodnoga i mehaničkoga kretanja stanovništva, narušene su demografske strukture. Mehanički odljev stanovništva u poratnom razdoblju nije istodobno popraćen ulaznim tijekovima sličnog intenziteta i obilježja, pa možemo govoriti o nepovoljnom razvoju stanovništva.

3 Stanišić su naselili kolonisti iz Brista, Gradca, Zaostroga, Grnčenika, Živogošća, Drvenika, Puharića, Podgore, Velikog Brda i Makarske (Beljanski, 1985.).

4 Prema podacima iz 1956. godine, od kolonističkih obitelji koje su se zadržale u Stanišiću nakon naseljavanja, a prema ishodišnom području naseljavanja, bilo je 22 obitelji iz nekadašnjeg kotara Makarska (Đurić, 1960., 74).

5 Od pristiglih, samo su se tri obitelji nakon par godina vratile u zavičaj, dok je većina ipak prevladala krizu adaptacije na novu sredinu i zadržala se u Vrsaru (Erceg, 2002.).

UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA MAKARSKOG PRIMORJA OD 1948. DO 2011. GODINE

Snaga i dinamika populacijskih promjena predstavlja najbolji indikator društveno-ekonomskih uvjeta i procesa u nekom prostoru (Friganović, 1974.). Stoga, analitičke vrijednosti promjene broja stanovnika predočenih u tablicama 1–4 te na slici 1 jasno pokazuju da je Makarsko primorje izrazito društveno-ekonomski progresivan prostor u drugoj polovini XX. i prvom desetljeću XXI. stoljeća. Do toga se zaključka dolazi nakon spoznaje da se ukupan broj stanovnika ovog prostora između popisa stanovništva 1948. i 2011. godine gotovo udvostručio (porast od 93%). Intenzitet promjena u međupopisnim se razdobljima mijenjao, odnosno rast broja stanovnika nije se odvijao ravnomjerno niti tijekom analiziranog razdoblja niti po pojedinih sastavnicama analiziranog prostora.

Tablica 1.
Broj stanovnika
Makarskog primorja u
razdoblju od 1948.
do 2011. godine

Grad/Općina	Godina popisa stanovništva							
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Grad Makarska	3.242	3.497	4.550	7.121	9.556	11.958	13.716	13.984
Općina Brela	1.590	1.696	1.697	1.688	1.614	1.684	1.771	1.643
Općina Baška Voda	1.646	1.645	1.572	1.870	1.931	2.173	2.924	2.728
Općina Tučepi	1.579	1.593	1.449	1.500	1.632	1.760	1.763	1.918
Općina Podgora	3.263	3.054	2.646	2.503	2.371	2.687	2.884	2.514
Općina Gradac	2.202	2.079	2.015	2.271	2.317	2.567	3.615	3.308
MAKARSKO PRIMORJE	13.522	13.564	13.929	16.953	19.421	22.829	26.673	26.095

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.*, <http://www.dzs.hr>, 8. siječnja 2012.; *Statističko izvješće DZS br. 1441, Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., prvi rezultati*, <http://www.dzs.hr>, 8. siječnja 2012.

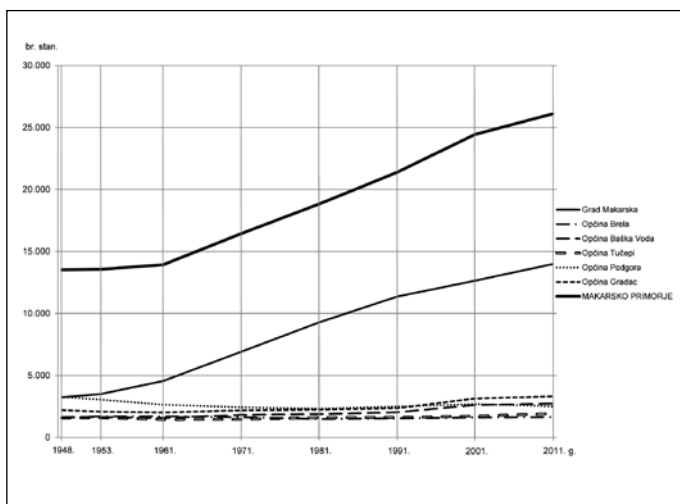
Promatrajući ukupno stanovništvo, ono do 1961. bilježi vrlo spori rast. Osobitim se intenzitetom depopulacije isticala općina Podgora, koja je takav trend kretanja ukupnog broja stanovnika imala sve do 1980-ih. Depopulacijske procese bilježila su i naselja u drugim općinama. U međupopisnom razdoblju 1961.–1971. nastupa razdoblje intenzivnijeg rasta, osobito u Makarskoj i većini priobalnih naselja. Iduća desetljeća (1971.–1991.) obilježena su daljnjim povećanjem broja stanovnika Grada Makarske, dok je ostatak općina njezinog primorja uglavnom imao umjereniji demografski rast (tablice 3 i 4). Općine Podgora i Brela u međupopisnom razdoblju 1971.–1981. i dalje

Grad/Općina	Godina popisa stanovništva							
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Grad Makarska	3.242	3.497	4.550	6.914	9.275	11.356	12.639	13.984
Općina Brela	1.590	1.696	1.697	1.639	1.483	1.536	1.618	1.643
Općina Baška Voda	1.646	1.645	1.572	1.816	1.883	2.028	2.618	2.728
Općina Tučepi	1.579	1.593	1.449	1.456	1.600	1.620	1.721	1.918
Općina Podgora	3.263	3.054	2.646	2.430	2.332	2.481	2.697	2.514
Općina Gradac	2.202	2.079	2.015	2.181	2.251	2.353	3.143	3.308
MAKARSKO PRIMORJE	13.522	13.564	13.929	16.436	18.824	21.374	24.436	26.095

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, <http://www.dzs.hr>, 8. siječnja 2012.; *Popis stanovništva i stanova 1971.*, *Stanovništvo, knjiga VII, Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953., 1961. i 1971. i stanovi u 1971., rezultati po naseljima i općinama*, SZS, Beograd, 1975.; *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981.*, *Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1984.*; *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. 3. 1991.*, *Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1996.*; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. 3. 2001.*, *Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti po naseljima, Drugo izdanje, DZS, Zagreb, 2003.*; *Statističko izvješće DZS br. 1441, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., prvi rezultati*, <http://www.dzs.hr>, 8. siječnja 2012.

Tablica 2.

Broj rezidencijalnih stanovnika Makarskog primorja u razdoblju od 1948. do 2011. godine

Slika 2.

Ukupno kretanje broja rezidencijalnih stanovnika Makarskog primorja u razdoblju od 1948. do 2011. godine po gradovima i općinama

su bilježile pad broja stanovnika. Sva naselja općine Podgora isticala su se depulacijom. U slučaju općine Brela negativni predznak ukupnog kretanja stanovništva posljedica je nastavljenog iseljavanja iz naselja Gornja Brela. Pred Domovinski rat sve općine i Grad Makarska imale su porast ukupnog broja stanovnika, iako su neka naselja udaljena od mora (Bast, Gornje Igrane, Gornja Brela) nastavila gubiti svoje stanovništvo, što svjedoči o njihovom

depopulacijskom karakteru. Takav depopulacijski trend podbiokovskih naselja zabilježen je i u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. godine.

Grad/Općina	Lančani indeks promjene broja stanovnika						
	1953./	1961./	1971./	1981./	1991./	2001./	2011./
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Grad Makarska	107,9	130,1	152,0	134,1	122,4	111,3	110,6
Općina Brela	106,7	100,1	96,6	90,5	103,6	105,3	101,5
Općina Baška Voda	99,9	95,6	115,5	103,7	107,7	129,1	104,2
Općina Tučepi	100,9	91,0	100,5	109,9	101,3	106,2	111,4
Općina Podgora	93,6	86,6	91,8	96,0	106,4	108,7	93,2
Općina Gradac	94,4	96,9	108,2	103,2	104,5	133,6	105,2
MAKARSKO PRIMORJE	100,3	102,7	118,0	114,5	113,5	114,3	106,8

Tablica 3.
Lančani indeks promjene broja rezidencijalnih stanovnika Makarskog primorja u razdoblju od 1948. do 2011. godine

Grad/Općina	Bazni indeks promjene broja stanovnika (1948. = 100)						
	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Grad Makarska	107,9	140,3	213,3	286,1	350,3	389,9	431,3
Općina Brela	106,7	106,7	103,1	93,3	96,6	101,8	103,3
Općina Baška Voda	99,9	95,5	110,3	114,4	123,2	159,1	165,7
Općina Tučepi	100,9	91,8	92,2	101,3	102,6	109,0	121,5
Općina Podgora	93,6	81,1	74,5	71,5	76,0	82,7	77,0
Općina Gradac	94,4	91,5	99,0	102,2	106,9	142,7	150,2
MAKARSKO PRIMORJE	100,3	103,0	121,6	139,2	158,1	180,7	193,0

Posljednje međupopisno razdoblje (2001.–2011.) ne daje preciznu sliku zbog privremenih rezultata posljednjeg popisa. Neovisno o njihovoj privremenosti, usporedba 1948. i 2011. otkriva da se u Gradu Makarskoj i općinama Baška Voda, Brela, Tučepi i Gradac broj stanovnika povećao, a u općini Podgora smanjio. Najveći porast je u Makarskoj (indeks 431,3), dok se depopulacijom ističe općina Podgora (indeks 77,0). Ilustrativnosti radi, 1948. godine u Gradu Makarskoj živjela je približno jedna četvrtina (24%) ukupnog stanovništva Primorja, dok 2011.,

Tablica 4.
Bazni indeks promjene broja stanovnika Makarskog primorja u razdoblju od 1948. do 2011. godine (1948. = 100)

prema privremenim rezultatima, na njezinom području živi više od polovine (53,6%) ukupnog stanovništva Makarskog primorja.⁶ Na području općine Podgora 1948. živjela je također približno jedna četvrtina (24,1%) ukupnog stanovništva Makarskog primorja. Međutim, 2011. udio stanovnika općine Podgora u ukupnoj populaciji pao je na manje od jedne desetine (9,6%) ukupne populacije.

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA MAKARSKOG PRIMORJA OD 1961. DO 2011. GODINE

Kvaliteta rezultata bilo kojeg analitičkog postupka primarno ovisi o kvaliteti polaznih pokazatelja, odnosno ulaznih podataka koji se obrađuju. Stoga će se u ovom radu dinamičke sastavnice ukupnog kretanja stanovništva Makarskog primorja obrađivati u razdoblju od 1961. godine do danas. U vrijeme pisanja ovog rada podatci o sastavnicama prirodnog kretanja (broj živorođenih i broj umrlih) na naseljskoj razini bili su dostupni za razdoblje od 1964. do 2010. godine. Kako bi se zaokružila međupopisna cjelina 1961.–1971. godištima 1961., 1962. i 1963., za koja nedostaju podatci, dodijelit će se prosječne vrijednosti sedmogodišnjeg razdoblja 1964.–1970. godine.

Iako ne raspoložemo egzaktnim pokazateljima za razdoblje prije 1964. godine, pretpostavka jest da je nakon svršetka Drugog svjetskog rata nastupilo kompenzacijsko razdoblje. Tada su za Dalmaciju bile karakteristične visoke stope rodnosti (iznad 25‰). Kompenzacijsko razdoblje završava sredinom 1950-ih godina (Gelo, 1987.), a do 1964. godine za područje Makarskog primorja stopa rodnosti se kontinuiranim padom smanjila na razinu od približno 16‰. Iduća dva desetljeća stope rodnosti varirale su oko ove vrijednosti (minimum je zabilježen 1964. i iznosio je 14,1‰, a maksimum je dosegnut 1980. s iznosom od 19,1‰, što je vidljivo iz slike 3). Razdoblje pada stope nataliteta započinje nakon 1980. i traje petnaestak godina, gdje se stabilizira na vrijednost od 11,5‰. Od sredine 1990-ih do danas stope blago variraju oko te vrijednosti. Stope smrtnosti za cjelokupno analizirano razdoblje su re-

⁶ Budući da grad Makarsku čine dva naselja, Makarska i Veliko Brdo, pri čemu je Makarska populacijski više od trideset puta veća, ona je glavni generator navedenih procesa. Primjera radi, u samom naselju Makarskoj 1948. godine živjela je jedna petina stanovništva (21,1%) Makarskog primorja, da bi taj udio 2011. godine narastao na više od polovine (52,0%) populacije analiziranog područja. Iz navedenog se primjera može zaključiti da je demografski razvoj Makarskog primorja u posljednjih šezdeset godina rezultirao izrazitom koncentracijom stanovništva u jednom naselju.

lativno stabilne i variraju oko vrijednosti od 10‰. Ekstremi su zabilježeni 1967., kada je stopa smrtnosti iznosila 12,0‰ i 1991., kada se spustila na 8,0‰.

Analiza prirodnog kretanja na razini gradova i općina pokazala je da je u razdoblju 1961.–1971. samo općina Podgora imala negativno prirodno kretanje. Posljedica je to dugotrajne i kontinuirane emigracije mladog, radno-aktivnog i fertilnog stanovništva. Odgođeni učinci emigracije uzrokovali su postupno smanjivanje prirodnog prirasta, a ukupno kretanje stanovništva te općine tek je djelomično i nakratko stabilizirano useljavanjem stanovništva iz drugih područja.

Tijekom poslijeratnih desetljeća pojačanim natalitetom, uz stalni mehanički priljev mlađih dobnih skupina fertilnog stanovništva, i stagnacijom mortaliteta prirodni prirast na razini analiziranog područja imao je pozitivan predznak (iznimku čini 1995. godina, kada se 249 stanovnika rodilo, a 254 umrlo). Iskazano apsolutnim pokazateljima, porast broja stanovnika ostvaren prirodnim kretanjem u zadnjih pola stoljeća iznosio je 3.968 stanovnika. Napose je prirodni prirast bio vidljiv u Gradu Makarskoj. Godišnja stopa u prosjeku je iznosila 9,8‰ (1961.–1970.), a na vrhuncu je u slijedećem međupopisnom razdoblju (u prosjeku 11,1‰). Od analiziranih teritorijalnih jedinica Makarska je imala i najveći porast stanovništva useljavanjem iz drugih krajeva svog primorja, drugih dijelova Hr-

Roko MIŠEVIĆ
Mario BARA
**Stanovništvo Makarskog
primorja: demografsko
kretanje u vrtlogu
društvenih promjena
od 1945. do 2011.**

Tablica 5.
Apsolutne vrijednosti rod-
nosti, smrtnosti i prirod-
nog kretanja stanovništva
Makarskog primorja po
desetljećima u razdoblju
od 1961. do 2010. godine

Grad/Općina	1961.–1970.			1971.–1980.			1981.–1990.			1991.–2000.			2001.–2010.		
	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP
Grad Makarska	1.083	522	561	1.563	665	898	1.692	838	854	1.587	1.055	532	1.678	1.096	582
Općina Brela	231	158	73	219	167	52	202	168	34	174	194	-20	163	178	-15
Općina Baška Voda	270	204	66	280	193	87	248	177	71	306	248	58	272	250	22
Općina Tučepi	260	148	112	269	168	101	222	171	51	177	165	12	190	149	41
Općina Podgora	293	305	-12	322	317	5	331	325	6	236	308	-72	199	293	-94
Općina Gradac	303	261	42	287	268	19	251	265	-14	299	326	-27	279	336	-57
MAKARSKO PRIMORJE	2.440	1.598	842	2.940	1.778	1.162	2.946	1.944	1.002	2.779	2.296	483	2.781	2.302	479

Izvor: *Tablogrami: Prirodno kretanje 1964.–2010. godine, DZS, Zagreb.*

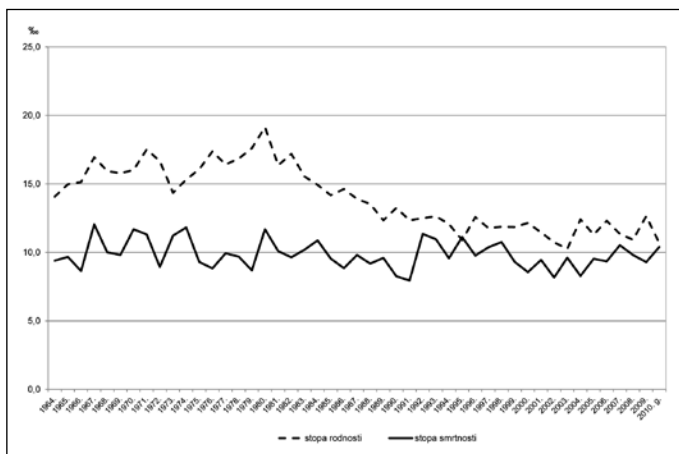
vatske i tadašnje Jugoslavije (Lahman, 1971.a). Negativno prirodno kretanje, analizirano prema međupopisnim razdobljima, zabilježeno je u općini Brela u zadnja dva međupopisna razdoblja, u Podgori, u kojoj nije zabilježeno samo u međupopisnim razdobljima 1971.–1980. i 1981.–1990., te u općini Gradac, u kojoj je negativno prirodno kretanje

zabilježeno u posljednja tri međupopisna razdoblja (tablica 6). Moderator općeg kretanja stanovništva tih općina u istom razdoblju postaje pozitivan migracijski saldo koji je uspio anulirati utjecaj prirodnog pada stanovništva (tablica 7). Makarsko primorje ima u kontinuitetu pozitivan prirodni prirast iako se uočava njegovo postupno smanjenje na razini mikroregije. Ako izuzmemo Grad Makarsku, na razini općina prirodni prirast je u zadnjem promatranom desetljeću neznatan, dok navedene općine imaju negativnu prirodnu promjenu. Može se očekivati da će se ovakvi trendovi kretanja stanovništva i dalje nastaviti, a jedna od izravnih posljedica bit će starenje ukupnog stanovništva.

Grad/Općina	1961.–1970.			1971.–1980.			1981.–1990.			1991.–2000.			2001.–2010.		
	n	m	pp	n	m	pp	n	m	pp	n	m	pp	n	m	pp
Grad Makarska	18,9	9,1	9,8	19,3	8,2	11,1	16,4	8,1	8,3	13,2	8,8	4,4	12,6	8,2	4,4
Općina Brela	13,8	9,5	4,4	14,0	10,7	3,3	13,4	11,1	2,3	11,0	12,3	-1,3	10,0	10,9	-0,9
Općina Baška Voda	15,9	12,0	3,9	15,1	10,4	4,7	12,7	9,1	3,6	13,2	10,7	2,5	10,2	9,4	0,8
Općina Tučepi	17,9	10,2	7,7	17,6	11,0	6,6	13,8	10,6	3,2	10,6	9,9	0,7	10,4	8,2	2,3
Općina Podgora	11,5	12,0	-0,5	13,5	13,3	0,2	13,8	13,5	0,2	9,1	11,9	-2,8	7,6	11,2	-3,6
Općina Gradac	14,4	12,4	2,0	13,0	12,1	0,9	10,9	11,5	-0,6	10,9	11,9	-1,0	8,6	10,4	-1,8
MAKARSKO PRIMORJE	16,1	10,5	5,5	16,7	10,1	6,6	14,7	9,7	5,0	12,1	10,0	2,1	11,0	9,1	1,9

Tablica 6.

Prosječne godišnje stope rodosti, smrtnosti i prirodnog kretanja stanovništva Makarskog primorja po desetljećima u razdoblju od 1961. do 2010. godine (%)

Slika 3.

Kretanje stopa rodosti i smrtnosti stanovništva Makarskog primorja u razdoblju od 1964. do 2010. godine

MIGRACIJSKI SALDO STANOVNIŠTVA MAKARSKOG PRIMORJA OD 1961. DO 2011. GODINE

Početak analiziranog razdoblja u sastavnicama Makarskog primorja dominirala je emigracija (poratna kolonizacija, iseljavanje u prekomorske zemlje i druge dijelove države), da bi u idućim desetljećima došlo do promjene migracijskog predznaka.

Kontinuirani pad broja stanovnika u poratnim desetljećima imala su sela pod Biokovom i na Biokovu (Bast, Gornje Igrane, Grnčenik, Kotišina, Veliko Brdo). Regresivnu stopu kretanja imala su i naselja u današnjim općinama Podgora, Tučepi i Gradac, napose naselja Podgora, Drašnice i Živogošće. Posljedica je to naslijeđenih negativnih trendova iz prošlih razdoblja. Visoki izravni demografski gubici mlađe fertile populacije zbog rata, zatim nastavljeni prekomorska emigracija u Australiju, Novi Zeland i SAD te iseljavanje zbog poratne kolonizacije (Slavonija, Vojvodina, Istra) umanjili su reprodukcijски potencijal stanovništva navedenih općina i naselja. Iznimku čini Grad Makarska. Političkim mjerama izvršene su administrativno-teritorijalne promjene. Spajanjem prijeratnih kotareva Makarska, Imotski i Metković 1946. godine u jedinstveni kotar sa sjedištem u Makarskoj, stvaraju se osnove za formiranje političkog i gospodarskog centra makarskog priobalja i njegova zaleđa (Lahman, 1971.a). Slijevanje upravnih i gospodarskih funkcija u Makarsku proširilo je njezino gravitacijsko područje. Navedeni proces centralizacije funkcija (školstvo, zdravstvo, trgovina, promet, sudstvo, javna uprava) središnjeg naselja velikog kotara potaknuo je i mehaničko kretanje stanovništva iz okolnih sela, kao i iz šireg zaleđa, u Makarsku.

Istodobno, osnovne gospodarske djelatnosti sela udaljenih od mora – poljoprivreda i stočarstvo – postale su sve zapuštenije. Smanjivale su se površine obrađenog zemljišta, a posebno se zanemarivalo stočarstvo (Štambuk, 1982.). Postupno je rasla kategorija „poljoprivrednih nepoljoprivrednika“, tj. onih radnika koji su se zapošljavali kraće ili duže vrijeme izvan svojih poljoprivrednih gospodarstava, i to najviše u građevini, nekim granama prerađivačke industrije i turizmu (Šušar, 1963.). Oni su imali formalna obilježja privatnih zemljoposjednika i poljoprivrednih proizvođača, ali su funkcionirali kao prijelazna kategorija između poljoprivrednih i nepoljoprivrednih radnika. Veći je broj čimbenika koji su djelovali na ubrzanje procesa deagrarizacije i tzv. bijega sa sela: nepovoljna agrarna struktura sa sitnim posjedima, osjetno niža primanja poljoprivrednog stanovništva, nepovoljan socijalno-politički

status, mogućnost zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima, viša stopa školovanja mladih i veći broj kanala transfera komunikacije selo-grad koji su nudili spoznaje o prednosti gradskog načina života (Nejašmić, 1991., 186).

Neovisno o tome što ne postoje precizni kvantifikacijski pokazatelji prije 1960-ih, dominantan smjer preseljavanja stanovništva bio je iz Podbiokovlja u naselja na obali. Naselja udaljena od mora nastavila su ubrzano gubiti stanovništvo. Bez ekonomski aktivnog i fertilenog stanovništva mogućnost demografske obnove u biokovskim selima nije bila realna. Kompletnom preseljenju stanovništva biokovskih naselja (Grnečnik, Kotišina) i spuštanju stanovništva iz zaselaka podbiokovske zone u gospodarski favoriziranija i prometno povezanija područja pridonijeli su razorni potresi 1962. godine. Potresi su samo ubrzali proces preseljenja stanovništva naselja udaljenih od mora u priobalna naselja i napose Makarsku. Oštećene i srušene kuće u selima dalje od mora nisu obnavljane, izgrađene su nove uz more, s namjerom da posluže i za turizam. Na taj su način najveću preobrazbu doživjele Podgora, Živogošće, Zaostrog, dijelom i druga naselja (Lahman, 1971.b). Novom administrativnom reorganizacijom 1962. ukida se kotar Makarska i ona ostaje samo središte za svoje usko primorje.⁷ Međutim, stanovništvo doseljeno u prijašnjem razdoblju (građevinski radnici, službenici, trgovci, ugostitelji i dr.) nisu se iseljavali (Lahman, 1971.a). Naprotiv, nakon toga nastupa razdoblje intenzivnijeg rasta, osobito u tadašnjem općinskom centru i većini priobalnih naselja. Najveći udio među doseljenima činili su stanovnici podrijetlom iz sela na Makarskom primorju, znatnim dijelom iz Srbije, zatim iz drugih dijelova Hrvatske dok su doseljenici iz drugih dijelova države činili tek manji dio (Lahman, 1971.a, 1975.).

U naseljima udaljenim od mora broj se stanovnika u međupopisnom razdoblju 1961.–1971. smanjio za 40,9%. Većina se selila u priobalna naselja i Makarsku, pa se uz imigraciju iz drugih krajeva države i prirodni prirast, stanovništvo Makarskog primorja u tom razdoblju povećalo za približno 30% (Štambuk, 1982., 169). Naselja u primorskom dijelu, s dotadašnjom regresivnom stopom kretanja, stabilizirala su broj svog stanovništva. Iznimku su činila naselja Drašnice i Živogošće. Naime, od 1960-ih počinje

7 Budući da je Ustav SR Hrvatske iz 1974. godine davao velike ovlasti općinama, to je rezultiralo stvaranjem centara moći u općinskim sjedištima. Na području Hrvatske iznimku su činila, zahvaljujući razvoju turizma, naselja u primorskim općinama koja su uspjela zadržati neke zasebne funkcije (Glamuzina i Glamuzina, 1998.). To je bio slučaj i u nekim naseljima Makarskog primorja.

ekonomska emigracija u zapadnoeuropske zemlje. Prekomorska emigracija također nije bila zaustavljena. Udio migranata u prekomorske zemlje od ukupnog broja vanjskih migranata iz tadašnje općine Makarska iznosio je 34,1% (Nejašmić, 1991., 192). Promatrano na razini općina, negativni migracijski saldo imale su općine Brela, Tučepi i Podgora (tablica 7).

Roko MIŠEĆIĆ
Mario BARA
**Stanovništvo Makarskog
primorja: demografsko
kretanje u vrtlogu
društvenih promjena
od 1945. do 2011.**

Grad/Općina	1961.–1970.		1971.–1980.		1981.–1990.		1991.–2000.		2001.–2010.	
	MS	ms (%)	MS	ms (%)	MS	ms (%)	MS	ms (%)	MS	ms (%)
Grad Makarska	1.803	31,5	1.463	18,1	1.227	11,9	751	6,3	763	5,7
Općina Brela	-131	-7,9	-208	-13,3	19	1,3	102	6,5	40	2,5
Općina Baška Voda	178	10,5	-20	-1,1	74	3,8	532	22,9	88	3,3
Općina Tučepi	-105	-7,2	43	2,8	-31	-1,9	89	5,3	156	8,6
Općina Podgora	-204	-8,0	-103	-4,3	143	5,9	288	11,1	-89	-3,4
Općina Gradac	124	5,9	51	2,3	116	5,0	817	29,7	222	6,9
MAKARSKO PRIMORJE	1.665	11,0	1.226	7,0	1.548	7,7	2.579	11,3	1.180	4,7

Širenjem prometne infrastrukture izgradnjom Jadranske magistrale (1964.) i smještajnih kapaciteta nastaju osnove za ubrzani razvoj turizma. Jačanjem turizma na obali te pojačanom litoralizacijom, napose od 1960-ih, raste broj sezonskih radnika. Makarsko primorje je pružalo znatne mogućnosti za zapošljavanje, pa je dio sezonskih radnika okončao sezonske migracije definitivnim preseljenjem u mjesta rada (usp. Lahman, 1971.b, 1975.).

Neto migracijski saldo za ukupno analizirano razdoblje (1961.–2010.) jest pozitivan i iznosi 8.198 osoba. Od toga je gotovo trećina pozitivnog migracijskog salda ostvarena u razdoblju 1991.–2000. (tablica 7). Makarsko primorje je općenito bilo privlačno područje za naseljavanje u bivšoj Jugoslaviji, a zbog ratom iniciranih migracija 1990-ih dio stanovništva podrijetlom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine doselio se u Makarsko primorje. Znatan mehanički priljev stanovništva u tome razdoblju dobile su općine Gradac i Baška Voda. Grad Makarska je tijekom cijelog razdoblja imao pozitivan migracijski saldo, ali za razliku od razdoblja prije 1991., on je bio nešto niži. Općina Podgora nakon kratke stabilizacije i zaustavljanja iseljavanja stanovništva ponovno bilježi negativan migracijski saldo (2001.–2010.). Ako se ovakav trend nastavi i ubuduće, uz već postojeće negativno prirodno kretanje stanovništva, dodatno će se narušiti ekonomska i demografska vitalnost ove općine, što čini otežanim mogućnost njezine demografske obnove.

Tablica 7.
Migracijski saldo stanovništva Makarskog primorja po desetljećima u razdoblju od 1961. do 2010. godine

Analitičke vrijednosti promjene broja stanovnika jasno pokazuju da je Makarsko primorje iznimno društveno-ekonomski progresivan prostor u drugoj polovici XX. i prvom desetljeću XXI. stoljeća. Do toga se zaključka dolazi nakon spoznaje da se ukupan broj stanovnika ovog prostora između popisa stanovništva 1948. i 2011. godine gotovo udvostručio. Glavni čimbenik demografskih promjena bilo je mehaničko kretanje stanovništva, uz pozitivni prirodni prirast. Koliki je utjecaj mehaničkog kretanja na ukupni razvoj stanovništva, ilustrativno govori podatak da je u zadnjih pola stoljeća u porastu broja stanovnika (12.166) ono sudjelovalo s dvije trećine (8.198). Generatori ovih promjena bili su društveno-gospodarski procesi. Nakon poratnog negativnog utjecaja emigracije mijenjaju se migracijski pravci i Makarsko primorje postaje poželjno imigracijsko područje. Izvan gospodarski favoriziranog i prometno povezanijeg područja priobalja ostala su naselja udaljena od mora. Ona su doživjela izrazitu depopulaciju te su neka od njih u potpunosti opustjela. Demografskom raščlambom analiziranog prostora od kraja Drugog svjetskog rata do danas primjetna su dva dominantna procesa: a) završetak spuštanja stanovništva u naselja na obali (prema privremenim rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine stanovništvo u naseljima udaljenima od obale sudjeluje u ukupnom stanovništvu Makarskog primorja sa svega 2,9%); b) prostorna polarizacija stanovništva analiziranog prostora očitovana izrazitom koncentracijom naseljenosti u Makarskoj (udio stanovništva naselja Makarske 2011. godine iznosi 52,0% populacije Makarskog primorja).

Makarsko primorje ima u kontinuitetu (1961.–2011.) pozitivan prirodni prirast, iako se, uz istodobno smanjenje mehaničkog priljeva stanovništva, uočava postupni pad njegova intenziteta na razini mikroregije. Može se očekivati da će se ovakvi trendovi kretanja stanovništva i dalje nastaviti, a jedna od izravnih posljedica bit će starenje ukupnog stanovništva.

- Beljanski, M. (1985.), *Stanišić*, Senta Udarnik, Senta.
- Đurić, V. (1960.), *Najnovije naseljavanje Bačke kolonistima iz Hrvatske. Naselja: Bački gračac, Kljajićevo, Čonoplja, Stanišić i Riđica*, Novi Sad, Matica srpska.
- Erceg, K. (2002.), Vrsar, grad Dalmatinaca u zapadnoj Istri, *Slobodna Dalmacija*, feljton 1-8 (10. 10. 2002. – 17. 10. 2002.), Split.
- Friganović, M. (1974.), The Population of the Southern Croatian Littoral (Dalmatia), *Geographical papers*, 2: 163-182.
- Gelo, J. (1987.), *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Zagreb, Globus.
- Gelo, J. (2004.), Kretanje broj rezidencijalnoga (boravećeg) stanovništva Hrvatske u 20. stoljeću, *Društvena istraživanja*, 13 (72-73): 653-673.
- Glamuzina, M. i Glamuzina, N. (1998.), Problem centralnog naselja u općini Gradac, *Geoadria*, 1 (1): 57-65.
- Horvat, V. (1942.), *Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata: posljedice dinamike društvenih procesa*, Hrvatska državna tiskara, Zagreb.
- Lahman, O. (1971.a), Suvremena društvena transformacija Makarske. U: J. Ravlić (ur.), *Znanstveno savjetovanje o Makarskoj i Makarskom primorju*, 28.-30. 9. 1969., Makarska, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti.
- Lahman, O. (1971.b), Poslijeratna migracija stanovništva gornjeg Makarskog primorja, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 45: 471-489.
- Lahman, O. (1975.), Donje Makarsko primorje – sociološki profil današnjice, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 46, JAZU, 505-520.
- Matković, B. i Pažanin, I. (2011.), *Zločini i teror u Dalmaciji 1943.-1948. počinjeni od pripadnika NOV, JA, OZN-e i UDB-e*, <http://www.safaric-safaric.si/knjige/20110321%20Matkovic%20Zlocini%20i%20teror%20u%20Dalmaciji%201943-1948.pdf> (13. 1. 2012.)
- Nejašmić, I. (1991.), *Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi*, Zagreb, Globus nakladni zavod i Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Pokos, N. (2001.), Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske 1991.-2001. po gradovima i općinama, *Hrvatski geografski glasnik*, 63: 67-85.
- Skupina autora (1974.), *Geografija SR Hrvatske – Južno Hrvatsko primorje*, Zagreb, Školska knjiga.
- Štambuk, M. (1982.), Sociodemografske promjene i perspektive razvitka sela Biokova, *Sociologija sela*, 20 (3-4): 169-183.
- Šuvar, S. (1963.), Poljoprivredni nepoljoprivrednici: (pokušaj analize agrarne i socijalne strukture u bivšem kotaru Makarska), *Sociologija sela*, 1 (1): 65-86.

- Urlić, V. (2003.), *Makarski primorci u zbjegu 1943.-1946.*, Makarska, Gradski muzej Makarska.
- Zupanc, I. (2004.), Demogeografski razvoj Istre od 1945. do 2001., *Geografski glasnik*, 66 (1): 67-102.
- Žerjavić, V. (1997.), *Population losses in Yugoslavia 1941-1945*, Zagreb, Dom i Svijet i Hrvatski institut za povijest.

IZVORI

- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, <http://www.dzs.hr> (8. 1. 2012.)
- (1975.), *Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, knjiga VII, Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953., 1961. i 1971. i stanovi u 1971., rezultati po naseljima i opštinama*, Beograd, Savezni zavod za statistiku SFRJ.
- (1984.), *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553*, Zagreb, Republički zavod za statistiku.
- (1996.), *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. 3. 1991., Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911*, Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- (2003.), *Popis stanovništva kućanstava i stanova 31. 3. 2001., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti po naseljima*, Zagreb, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
- Statističko izvješće DZS br. 1441, Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011., prvi rezultati*, <http://www.dzs.hr>, (8. 1. 2012.)
- Tablogrami: Prirodno kretanje 1964.–2010. godine*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.